

G. KOMORÓCZY EMŐKE

Régi – új „betegségeink”

(Koppány Zsolt: *Morbusz és hungarikum*)

Koppány Zsolt élményekben, gondolatokban, adatokban imponálóan gazdag kötete, amelyet jórészt itt-ott már megjelent esszéiből állított össze, széles alapozású képet kínál szellemi-művészeti életünk már-már gyógyíthatatlannak tűnő „betegségeiről”. A közvetlen társalgás elevenségével teszi fel kérdéseit s keresi a megoldást arra a mindnyájunkat izgató problémára: milyen kór gyötri mentálisan már évszázadok óta a „széthúzó” magyarságot? – s van-e orvosság önpusztító hajlamainkra? Szemlélete szinte egyedülállóan szokatlan a politika által tagolt és személyes érdek/eltség/ekkel átszínezett művészeti életünkben. Őt ugyanis nem „pártoskodásaink”, közéleti nyavalyáink foglalkoztatják; sokkal inkább azok a gyógyíthatatlan sebek, amelyeket a szeretetlenséggel, a kegyetlen érdekharccal, a kiemelkedő tehetségek „fojtogatásával” okozunk egymásnak s nemzetünknek. Kötetével megkísérel hidat építeni a különböző – az anyagi eszközök megszerzéséért egymás ellen élet-halálharcot vívó – csoportosulások között; ő ugyanis hisz az *egyetemes* magyar irodalom eszméjében, s a krisztusi szeretet – tolerancia – türelem jegyében próbálja összebékíteni az egymást kizáró ellentéteket. Sajátos *hungarikumnak* tartja, hogy legeredetibb tehetségeink sorsa valamiképp mindig tragikus (volt s az ma is).

Az esszékötet ciklusai néhány alap-fontosságú témakör köré koncentrálnak. A *geometria metafizikája* c. rész pazar és nagy ívű képzőművészeti áttekintést nyújt jelenkorunk – a szerző által legnagyobb tartott – alkotóiról; a *Morbusz és hungarikum* a kortárs irodalom kiemelkedő értékeit vonultatja fel; a harmadik rész (*Az örömhír mögötti dráma*) pedig szellemi életünk paradoxonait veszi szemügyre, s a *nemzeti* és a *szakrális* kultúra esélyeit latolgatja profán, az anyagiasságba alá-süllyedő korunkban. A zárófejezet *Bakonyi* István irodalomtörténész beszélgetése a szerzővel 50. életévének betöltése alkalmából (*A művészet szakrális. És csupa szenvedés*).

Koppány Zsolt szerint a „gonosz”: Isten hiánya. A művészetnek e hiányt kell betöltenie a szakralitás értékeivel – s pusztán már ettől „jobb” lesz a világ! „Hiszem, hogy van az ember, és van az *Istennel bíró* ember – vallja. – Aki ilyen, annak van lelke. Az Istent meg kell hívni. A Szentlélek által.” A XX. századi borzalmak (Auschwitztól a Gulágig) „Isten hiátusának irtóztató stigmái”. De – tehetjük hozzá – jelenkorunk „globalizáló” tendenciái, a pénz korlátlan hatalma, százvezrek, sőt – világméretekben! – milliók iszonyatos elnyomódása ugyancsak a könyörülő Istentől való messzire távolodásunk bizonyítéka. A társadalmi szolidaritás teljes hiánya jelzi: valóban nincs „lelke” mindenkinek, s különösen nincs a hatalmon

levőknek! A művész viszont – ha tisztában van eredendő „elhívottságával” – a lelket akarja/próbálja korunk emberében felébreszteni.

A szerző rendkívül élvezetes, szubjektivitásukban is objektív eszmefuttatásai-ban nyomatékosan hangsúlyozza: az építészet, szobrászat, festészet Duna-tájon született géniuszai nem kevesebbek – kisebbek világhírű európai kortársaiknál; de sorsuk százszorososan mostohább. A *novocento* Donatello-i és Verocchio-i (a Rodin-ek, Meunier-k) nyomán induló istenáldotta hazai géniuszok ma is köztünk élnek; de mintha tudomást sem vennénk róluk – „keresztjük” terhén nem igyekszünk könnyíteni. A személyes élmény sodró erejével mutatja be néhány ecsetvonással *Kondor* Béla, *Makovecz* Imre, *Melocco* Miklós, *Rátkay* Endre, *Zalaváry* Lajos fantasztikus, világszínvonalú életművét s az alkotás lehetőségéért vívott küzdelmeit; fájlalva, hogy hazai hivatalos elismertségük koránt sincs „szinkronban” europээр teljesítményükkel. Műveik sorát vonultatja fel, elemzései legmélyebb, legszemélyesebb pszichés rétegeinket érintik meg: elsősorban „krisztusi” szenvedéseikre figyel, s leleplezi szellemellenes korunk közönyét a legmagasabb rendű értékekkel szemben. *Prohászka* László kitűnő „Budapest-kalauza” (*Szoborhistóriák*) nyomán végigpásztazza legmaibb jelenünk „városmerényleit”, elfuserált tereinket, a Business-Centerek izlésromboló uralmának, az egységes várostervezési koncepció hiányának lehangoló következményeit. Örömmel üdvözli viszont a *Kieselbach*-Galéria nagyszabású kiállításait, aukcióit, a festészet diadalmas ünnepeit, ahol a régi/új nagymesterek otthonra találnak, gazdát cserélnek, s hírük-nevük végre Európát is bejárja. A *Kieselbach* Tamás által összeállított kétkötetes *monstre*-albumot szenvedélyes érdeklődéssel lapozgatva, örömmel nyugtázza: a mintegy 1500 festményt bemutató ragyogó reprodukció-sorozat szinte teljes körképet kínál a modern magyar festészet legkiválóbb alkotásairól. Itt végre nincs „népi–urbánus”, „hagyományos–avantgárd” megosztottság: a palettán mindenki elfér, *Nemes Lampérth*től *Csontváry*n, *Gulácsyn*, *Rippl-Rónain* s *Czóbel Béli*n át *Vajda Lajos*ig, *Korniss Dezső*ig, *Bálint Endré*ig. „Csillag valamennyi”. *Koppány Zsolt* személyes élményként éli át a neves művészekkel való „találkozást”; mindegyikükről van valamilyen sajátos emléke, s egy-egy műtárgy, kép, szitanyomat, tőlük kapott apró kuriózum meghitté varázsolja otthonát (*Donatello és Verocchio a novocentoban*; „Minden láng csak részekben lobban”; *A geometria metafizikája*; *A Kieselbach-evangélium*).

A második ciklus (*Morbusz és hungarikum*) a magyar „halálos betegség” tüneteit járja körül, arra a kérdésre keresve a választ: *miért* nem tudjuk megbecsülni művészeinket a *maguk* idejében; akkor, amikor még enyhíthetnénk a meg-nem-értettség gyötrelmein?

Szerzőnk *Gyógyító füveskönyv*nek tartja a költészetet, s fájlalja, hogy e gyógy-móddal mégsem él a nemzet. Tiszteletben tartva a költők sajátos /egyedi/ nézőpontját, formarendszerét, egy-egy korszakon belül egyenértékűnek kell/ene/ elismerni/elfogadni az egymás mellett élő poétai rendszereket, s nem egymás ellen „kijátszani” őket. Hiszen „valahol az univerzumban”, ahol a párhuzamosok találkoznak, a különböző világképek, az öntörvényű poétikai megoldások szisztémái végül is egymást kiegészítő egységbe szövődnek. S ha ezt az egységet intuitíve már az adott korszakban felfogjuk, ha „lelkünk nyitottá válik a Szentlélek befogadására, érzékenységünk az egekbe fog szökni”. A különböző géniuszok *együttesének* életművében Isten végtelenül sok arca realizálódik: a Teljességben

harmóniába kerül a *sokféleség* szivárvány-nyalábja. Életünk alap-kérdéseire csak a költészet *egésze* adhat választ – hangsúlyozza a szerző – hiszen ez alap-kérdéseket minden költő más-más módon (a *magá* módján!) közelíti meg. Lám, hogy megférnek az ormon egymás mellett *Ady – Babits – Kosztolányi*, holott éltükben számtalan ellentét volt közöttük, s nem is mindig ismerték /f/el egymás értékeit! A „poéta doctus” és a „poéta laureatus” nem egymást érvénytelenítő, hanem egymást kiegészítő fogalmak – s van, akiben a kétféle beállítódás szintetizálódik (*Füveskönyvek?*).

József Attilát szenvedéstörténete égi magasba emeli, a *Fiú* mellé (*Egy arc a csillagok fölött*). „A Szentlélek egy darabkája ő, mely befejezván a földi létezését, Krisztushoz visszatért”. A Petőfi Irodalmi Múzeum exkluzív kiadványát (*Idesereglik, ami tovatűnt*) forgatva, Koppány Zsolt elnézeti József Attila fénykép-arcait, s szinte úgy érzi: „Mintha a Mennyszágból esett volna az ölinkbe ez az album. Megjárnán a poklot, József Attila odaért. [...] Jót, biztatót nem tud mondani, se üzeni. Csak a lehelete a tarkón. A reménység”. Több esszéjében is visszavisszatér a XX. század e „szent”-jének (mártírjának?) alakja: számára *Ady – József – Pilinszky* hármasa is egységet alkot (más módon, természetesen, mint *Ady – Babits – Kosztolányi*): *Ady* az „Atyaisten”, *József Attila* a „Fiúisten” és *Pilinszky* a „Szentlélek”. Az első kettő szenvedése mélyen belülről jövő, a nemzet sorsában gyökeres; *Pilinszky*nél viszont az egyetemesség túlnő a magyarságán, viszonya Istenhez nem ambivalens, nem „perlekedő”.

Tóth Éva esszé-kötetét lapozgatva (*Tárguló körök*), Koppány Zsolt a József Attila-fordítás nehézségeit taglaló tanulmányt emeli ki (: azt a metafizikai mélységet, transzcendentális csodát, mely verseiből sugárzik, idegen nyelven lehetetlen visszaadni). A „százéves József Attilát” ünneplő kiadványokat szemlélve pedig „Isten-kereső” költészetünkben helyezi el József Attila szakrális életművét (*A „fiúisten” üstökös, csóvója köpönyeg*). Evilági életünk – hangsúlyozza – ha Isten nélkül zajlik, maga a pokol. „A szorongásunk, a depresszióink, a hitehagyottságunk” pedig a tisztító tűz, mely éget-perzsel, míg rá nem találunk Istenre. József Attila szeretet-sóvárgása, ugyanakkor a világi hiány, amelyben élt – az Élet értelmére döbönt rá bennünket. Így „tanítja” ő még holta után is – „nem középiskolás fokon”! – nemzetét. *Alföldy Jenő* kitűnő tanulmány-kötetét (*Arany öntudat*) olvasgatva, egyetértő örömmel fedezi fel, hogy az irodalomtörténész – végigkövetve költőnk kálváriáját – *személyes* lételményként analizálja verseit. A *Nagyon fájt* ezoterikus „csúcs-vers”-nek, a bartóki zene (*Allegro barbaro, A csodálatos mandarin*) párdarabjának tartja; *A hetedik* c. balladisztikus költemény pedig a *Concerto III.* tételével rokon. „Isten szól” mindkettejük által. Az *Alföldy*-kiemelte versek (*Imádság megfáradtagnak, Nem emel föl, Bukj fel az árból* stb.) egyértelműen tanúsítják: József Attila számára Isten ott van mindenben – s ha nem is mindig hallgatja meg esdek-lésünket („Szabadíts meg a gonosztól!), szenvedéseink végén „kegyelme” vár...

Koppány Zsolt úgy véli (okkal-joggal!): „a *Nyugat* második nemzedéke óta szinte valamennyi költőnk József Attila köpenyéből nyílt a fényre, majd meleg fészket elhagyva fölrepült a magyar költészet csillagdús egére. Túl *Pilinszky*nk. Túl *Illyés*en. Már a *Nyugat* harmadik nemzedéke is.” Aztán a negyedik, az ’újholdasok’ s az utánuk jövők sem kerülhették meg őt – legyenek bár „urbánusok” avagy „népiek”. Ha jelenkori problémáinkra keresünk gyógyírt – az ő metafizikai érzékenysége a „kapaszzkodónk”. Az irodalom élő szövete a legnagyobbak

szellem-sugárzásából szövődik. Élteben szinte egyikük sem aratta le az őt megillető babért – holtukban mégis ők az orientáló-eligazító csillagok.

A kötet-címadó írás – „Tarján Tamás *Esti Szindbád* c. könyvébe kapaszkodva” – kortárs irodalmunkat szemlézi. A „hungarika” – vagyis a magyar sajátosságok – valamiképp mind kapcsolatban állnak a morbiditással, legalábbis a szellemi élet tekintetében – jegyzi meg Koppány Zsolt. Az „önsors-rontó” költők szinte génjekben predesztináltak az önpusztító életre, amit az őket körülvevő közöny, gyakran a teljes elutasítottság még inkább felfokoz bennük – „a talentumok vagy sziporkázó művészek között [...] kivételesen sok a mániás depressziós és a neuraszténiás”. A nagy tehetségeket nálunk mindig – minden téren! – erős „közegellenállás” vette, veszi körül. Az *Esti Szindbád* cím egyszerre utal Kosztolányi *Esti Kornéljára* és Krúdy *Szindbádjára* – az Idő mindkét művet az irodalom első vonalába emelte. *Tarján* Tamás jelenkorunk azon talentumaira irányítja a figyelmet, akiket a hírnév máris szárnyára kapott: *Petri* Györgyöt és *Térey* Jánost egyaránt „paradigma-váltó” költőknek tartja; a prózaírók közül pedig az „örökifjú” *Határ* Győzöt, *Spiró* Györgyöt, *Nádas* Pétert, *Darvasi* Lászlót és „szellemi fiát”: az *ÉS* tárcarovatában rendszeresen publikáló *Szív* Ernőt tekinti irány-mutatóknak. De felfigyel néhány huszonéves, a közelmúltban indult fiatalra is (*Kiss* László, *Kiss* Ottó, *Kiss* Csaba, *Grecsó* Krisztián, *Haklik* Norbert stb.). Koppány Zsolt ez értékrendben egyetért *Tarján* Tamással; de még fontosabbnak tartja, hogy az „újholdas” *Lakatos* Istvánt, *Rákos* Sándort, s a fiatalabb *Ágh* Istvánt is a nagyok között említi. Fájjalja viszont, hogy *Szabó* Lőrinc, *Hajnal* Anna, *Fodor* József, sőt *Nemes Nagy* Ágnes, *Somlyó* György, *Végh* György, *Vidor* Miklós, *Vészi* Endre stb. alakja némileg elhalványult az Időben, sőt a még élő *Rába* Györgyről is alig-alig esik szó; holott ők mindannyian „élvonalbeliek” voltak s maradtak is. A legnagyobbak életműve – téren és időn átívelve – belesimul az irodalomtörténet „szövetébe”.

Koppány Zsolt – a recenzeált kötetek kapcsán – olyan széles spektrumban tekint át a kortárs irodalmi életet, ami egy jól felkészült irodalomtörténésznek is becsületére válna. Alkotó tehetsége révén ő az az „ideális olvasó”, aki kivételes érzékenységgel, magas szintű esztétikai ítélőképességgel tájékozódik az irodalmi élet „dzsungelében”, s nem a „divat-hullám”-ra figyel, hanem azokról ír, akiről úgy véli: legmélyebben tárták fel ennek a sok szenvedéssel s igazságtalansággal teli kornak „sátáni” arculatát.

A *zsellér arisztokráciája* címen a székesfehérvári (2000-ben meghalt) *Takács* Imre: *Tükre a csillagoknak* c. posztumusz kötetét, valamint a szintén Székesfehérvárott élő kiváló irodalomtörténész, *Bakonyi* István: *Takács Imre*-monográfiáját mélyen személyes esszében méltatja. Saját ifjúkori mentorát szereti-tiszteli e „poéta benedictus”-ban, aki a nyolcvanas évek elején a *Kortárs* szerkesztőjeként őt is útnak indította. *Takács* Imre a „fényes szelek”-kel együtt érkezett az irodalomba, hogy aztán nagyot csalódjon, s a „szellemi megaláztatás” számtalan változatában részesüljön. S hogy végül így összegezzon: „Bűnöm a hallgatás volt, / néma térés. / Aztán a kondulás volt, keserűség. / Végül az értelmetlen, ronda lárma – / a fejszével ütött harangok / jajgatása” (*A fejszével ütött harangok*).

A *Hetek* és a *Kilencek* is fontos erő- és élmény-forrás Koppány Zsolt számára (lévén 15-20 évvel fiatalabb náluk). Az ő „fulladozásuk” szintén nagyon szíven üti, hiszen „bartóki mélységekből” hozták fel kincseiket; *József* Attila és *Sinka* István

örökségét vitték tovább. A *Hetek* (Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József, Serfőző Simon) pályáját Jánosi Zoltán irodalomtörténész-tanár kísérte figyelemmel, folyamatosan jelezve: ők s a hozzájuk szorosan felzárkózó *Kilencek* az irodalmi élet „mostoha gyerekei”. „Értékmentő” munkáját méltatva, Koppány Az *elhagyott strázsa éber őre* c. esszéjében utal Jánosi felismerésére: nem elég, hogy mindkét alkotói csoport megjárta a politikai inferno bugyrait, a nyolcvanas évek derekán kialakult esztétikai gondolkodás és kritika is periférikus helyzetbe szorította őket az irodalmi értéktudatban. Holott a József Attila-sorsú Ratkó metafizikai érzékenysége már-már Pilinszkyével rokon; bár Istenhez ő nem talált egyértelműen utat. Utassy József válogatott versei megjelenését revelációként üdvözölve, Koppány örömmel állapítja meg: a „csillagok árva” költészete „sámánisztikus”, sodró erejével, „a pokol legmélye és a mennyei bura átlökhetetlen hártója” közötti vergődésével egy modern passió stációit világitja meg előttünk. „A Krisztusba olvadt Pilinszky túlvilági vigyázó tekintete acélolvasztó ‘fény a bilincsen’. Utassy régen tudja nevét az árvaságnak”.

*

Koppány Zsolt kötetének talán legizgalmasabb része *Az örömlír mögötti dráma*, amelyben húszegynéhány alkotó életútját tömören felvázolva, sorsukat egybevetve „vesszőfutásuk” okait, mikéntjét tárja fel. A „morbus hungaricus”, a végzetes kór – mint annakidején (s ma talán újra) a tüdőbaj – nálunk a szellemet támadja: a „kiválasztottság” súlyos, pusztító bélyegként ragyog a géniusz homlokán. A magyar kultúra égboltján tündöklő csillagoknak a maguk korában az irigység, gánccsokkodás, agyonhallgatás számtalan változatával kellett megküzdeniük – e téren a helyzet mítsem változott.

Czeizel Endre világhírű kutatásai s az azokkal kapcsolatos könyvei (*Költők, gének, titkok*, 2000; *Tudósok, gének, dilemmák*, 2002; *Tudósok, gének, tanulságok*, 2006), amelyekben az „istenáldotta” tehetségek, genetikailag determinált géniuszok „szenvédéstörténetét” tárja fel, bizonyítják, hogy a tehetség olyan durva félreismerése, drasztikus elutasítása, mint nálunk, Magyarhonban – a világ „boldogabb” tájain nemigen fordul elő. Megdöbbenő és figyelmeztető esetként emeli ki az utolsó Czeizel-könyvből Koppány Zsolt „az anyák megmentője” – Semmelweis Ignác – sorstragédiáját. Miután kis hazánk „konzervatív” orvosai elutasították az ő fantasztikusan egyszerű és mégis zseniális felfedezését a gyermekágyi lázzal kapcsolatban (ti. hogy a szülés levezetése előtt az orvosnak klóros vízzel kell kezeltetnie a „pihenni” Bécsbe küldték egy idegszanatóriumba, ahol is brutális ápolók agyonverték a „dühöngő” zsenit. Európai tudóstársai pedig csakhamar mint a kor legnagyobb „jótevőjét” ünnepelték. Világhírre töretlen ma is, százezrek áldják emlékét, s számtalan szobor hirdeti diadalát. De voltaképpen Nobel-díjasaink is hasonlóképpen jártak, csak már nem ennyire drasztikus viszonyok között: irigyek százai méricskéltek még ma is, vajon megillette-e őket, s nem másnak „járt” volna inkább az elismerés?! Boldogabb s napfényesebb országok fiai büszkék a nagyjaira – nálunk mindenki sárba akarja taposni azt, aki fejfel kimagaslak az „átlag”-ból... S a kicsinyek és középszerűek – önelégültségükben – nem hajlandók tudomásul venni, s főleg nem magukra vonatkoztatni, hogy „magasabb mérce” is van, mint a hétköznapi értelemben vett „érvényesülés”.

Koppány Zsolt ösztönösen vonzódik az „extrém” géniuszokhoz, a nem-kanonizált életművekhez. Rokonszenvvel ír Csáth Gézárról, a XX. század elejének zseniális „polihisztoráról”, aki végigjárta az emberi létezés legmélyebb infernóját, s „tudósításokat” küldött annak beláthatatlan bugyraiból – s aki ma élőbb, mint valaha... Elképesztően gazdag életműve („rémületes” novellái, zeneesztétikai írásai, orvosi tanulmányai, kiterjedt levelezése, naplója, háborús élményei), magányos küzdelme az ópiummal, korai öngyilkossága (mindössze 32 évet élt, mint József Attila!) a magyar zseni-sorsot példázza. Életében alig jelent meg tőle valami – jelentőségét szinte csak unokatestvére, Kosztolányi ismerte fel. Ma már monográfiai, döbbenetes erejű filmek sora őrzi emlékét...

Az ifjú *Márai Sándor* publicisztikáját, zenei – szépirodalmi – és film-elemzéseit (*Március* c., 2003-ban kiadott kötete alapján), majd Ausztriában és Németországban a húszas években megjelent rövid írásait, kis-esszéit (*Kitépett noteszlapok*, 2005) szemügyre véve, Koppány Zsolt örömmel konstatálja: „Polgári, nagyvonalú, elegáns! Mennyire hiányzik mai napilapjainkból!” Esszéi, naplói – a későbbiekben is – többet elárulnak alkotójukról, mint szépirodalmi művei: mindvégig nyitott volt kora társadalmi-emberi problémáira, s szilárd erkölcsi bázisról ítélkezett. A magyar író /mindenkori/ kiszolgáltatottságáról így elmélkedett már a húszas évek elején: „Azt hiszem, *Baróti-Szabó* ideje óta magyar pennarágó vigasztalanabban nemigen nézett sorsa elé, de levegőtlenebbül semmi esetre, mint mai kollégája”. „No és ma? – teszi fel a kérdést kései utódja. – Ma nem ugyanez a helyzet? A párbeszéd, az együtt-munkálkodás, akárcsak *Márai* korában, szinte elképzelhetetlen. Magyar átok ez is?” Sajnos, igen – válaszolja rögtön saját kérdésére: „A kánonon kívül rekedtek nemhogy reflektorfénybe nem kerülnek, de a zseblámpa apró körtejének világa sem vetül rájuk. Magyarországon a ‘Kulturkampf’ kontinuus”. Áldozatai többnyire a „független” talentumok. „Káosz, műveletlenség, felelőtlenység, kritikátlanság, sötét butaság, gilisztamozgás, bolsevista fenegyerekeskedés és irredenta gyászfátyol-lobogtatás, még jó, ha butaságból...” – írta volt *Márai*. S vajon mit szólna a mai helyzetről?...

Koppány Zsolt a kisebb hatósugarú, de mélyen gondolkodó tehetségekről is elismerő figyelemmel, együttérzéssel emlékezik meg. *Reményik Sándor – Juhász Gyula* lelki rokona – öngyötrő, szenvedésre kiválasztott személyiségét példaként állítja elé: Trianon csapását nem tudta kiheverni soha, mégse lett „irredenta”. Tiszta, áttetsző, harmatos szépségű verseiben „szívéhez emeli” Erdélyt (lásd: *Havasi fesziület* c. vál. kötete). A kivetettségben is szilárd értékörző szerepe *Áprily Lajos*, *Dsida Jenő*, *Kós Károly*, *Tompa László* jelentőségéhez mérhető. S utánuk az ifjabbak: *Kányádi Sándor*, *Lászlóffy Aladár*, *Lászlóffy Csaba*, majd a még ifjabb – a kilencvenes években áttelepült – *Bágyoni Szabó István* – mindnyájan végigjárták a maguk kálváriáját, mégis töretlenül könyörögnek Istenhez a „szétszórtott magyarság” megmaradásáért, a nép, a nemzet megtartásáért. Biblikus mélységeket és magasságokat jár be költészetük.

A hazai mezőnyből *Mezei András* *Manhattan kiáltása – Himnusz a szabadsághoz* c. apokaliptikus hosszúversét emeli ki: itt már nem pusztán a mi sorsunkról, hanem az egész emberiség jövőjéről van szó. A 2001. szept. 11-ei terrortámadás során szétrombolt iker-felhőkarcoló, a modern *Bábel tornya* s a többezer halott egy civilizáció közeli összeomlásának jelképe. „Borzongató, mint *Bosch* bármely vászna.

Ahogy *Grünewaldé* is. Atonálisba hajló muzsika. Mert korunkat nem is lehet más-képpen felmutatni”.

A legfiatalabbak közül *Székely Szabolcs* (sz. 1983!) *Kilenc másodperc reggelente* c. kötetét tartja említésre méltónak: „Fiatal kora ellenére nem lázad; hagyományt folytat, leginkább a *Nyugatot*, megújítva a nyelvet [...] költői mesterség a kisujjában.” Isten-hiány, mély fájdalom – ugyanakkor kamaszos derű jellemzi költészetét. Hátha neki már nem kell majd megküzdenie a tehetség – nálunk szokásos – buktatóival, s pályája sikeresebb lesz, mint „fátumos” elődeié?!

A „szemle” külön érdekessége, hogy *Koppány Zsolt* a női „istenáldotta tehetségek”-re is figyel. Talán azért, mert érzi: empatikus lényük, a lelki értékek iránti fogékonyságuk közel áll saját keresztény értékrendjéhez. A női talentumok sorsa még nehezebb, mint férfi-társaiké: többségüknek a család, a kenyérkereső munka és az önkibontakoztatás hármasszoros dimenziójában zajlik élete, miközben számtalan kicsinyes gáncsoskodással, sokszor rosszindulatú rágalmakkal is meg kell küzdeniük. És mégis: egyikük-másikuk kivételes fényragyogása utolérhetetlen szellemi-lelki magasságokba emel bennünket. Jellegzetes, tömör mini-portrék sorában szubjektív indíttatású képet rajzol róluk is a szerző.

Házy Erzsébet, a színpad zseniális nagyasszonya, az Operaház csillaga ugyan-csak megszenvedte tündöklő hírét-nevét: botrányok és pletykák kísérték útját; éppúgy, mint a rendkívüli tehetségű *Bara Margitét*, *Horváth Teriét*. „Egyikük sem lett a Nemzet Színésze”. Pedig *Házy* egyénisége *Blaha Lujzáéhoz*, *Honthyéhoz*, *Fedák Sáriéhoz* mérhető. És kedvencéhez, *Mária Callaséhoz*. Jelenségük „egyedi, megismételhetetlen”.

Szabó Magda pályája se volt olyan sima, mint az most – európai elismertségében, hazai ragyogásában – látszik. *Szüret* c. frissen megjelent – korai költeményeit tartalmazó – verseskötetét lapozgatva, *Koppány* revelációként ismeri fel: költészet-e is (nemcsak prózája!) kimagasló; „abba a vonulatba tartozik, amelybe *Pilinszky*, *Nemes Nagy Ágnes*, *Rákos Sándor* – és az ’újholdasok’ legjobbjai”. S vajon miért nem „futotta ki” költőként is magát annakidején? A választ, természetesen, sejtjük mindannyian, nemzedéktársai sorsát ismerve... A fiatalabb – hazai kudarcai elől Franciaországba menekült – *Forrai Esztert* a szerző *Hajnal Anna* lelki örökösének látja: igazi nő-költő, évek óta már fest is; egy-személyben *Ország Lili* és *Pilinszky* rokona. Versciklusa kedvelt festőiről – szobrászairól (*Magánygyűjtemény*) a halhatatlanságba emeli a XX. század zseniális művészeit; „a szavak festőisége és festői-ségének szavai Isten állandó jelenlétét igazolják”. *Makkai Kiss Nóra Lélekmentő írások* c. kötetét „a Szentlélek által megtermékenyültnek” érzi: „a halandó embert beoltja Jézus Krisztussal”. Csupa metafizika – transzcendencia, de soha nem okkult! „A géniuszok és a talentumok olykor többek az írástudóknál!” – hangsúlyozza *Koppány*; „nekik is hatalom van a kezükben, akár csak Krisztusnak; olyan hatalom, amely az Isten felől áramlik szüntelenül és fönnmarad a halál után is” – a művekben. *Átvirrasztott csönd* c. esszékötete – *Búzás* András festőművész illusztrációival – a „lét-mélyi, lélek-mélyi” csönd-fény-színek szinesztéziás élményét sugározza.

A bestseller határát súroló *Tisza Kata* törékeny, s mégis merész személyisége is magával ragadja írónkat: „vibráló lénye megégeti az embert”. Grófi család sarja; tizennyolc évesen jött el Marosvásárhelyről 1999-ben. Budapest neki olyan, mint egy soroksárinak New York: fény, ragyogás, színház, könyvek. A *Revans* c. kötetében

önéletrajzi mozaikok tárulnak fel – élete máris ambivalenciákkal, bizarr történetekkel tele. E mozaikokból születnek egyedi, sajátos hangú novellái, amelyek a lektűr és a magas irodalom között lebegnek – „az Isten nélküli világ” paradoxonait, brutalitását mutatják fel. Talán még sokat fog hallatni magáról...

A külföldiek közül *Katherina Mansfield* kurta, üstökös-csövájú élete és mindmáig elevenen ható művei ihletik meg az író (igazi művész! – s már 35 évesen halt meg!). *Csehov*, *W. Woolf*, *T. S. Eliot*, *Galsworthy* kortársa – döbbenetesen modern novelláival, montázs-szerű szerkesztésmódjával a legnagyobbak mellett van a helye. Új-Zélandban született, gazdag bankár-család lánya; Londonban élt, s „pokoljáró” életét Istenben megbékélve végezte: immár csendesen nyugszik a fontaineblai protestáns temetőben.

A saját korukban félreértett, elutasított, később is félremagyarázott, esetleg kiskaliberű utódok által eltorzított – a gondolkodás-történetet mégis eminensen befolyásoló géniuszok közül a legmélyebben *Nietzsche* sorsa foglalkoztatja Koppány Zsoltot. *Rímekben* szól a *Zarathusztra* címen esszéfüzérben fejt ki gondolatait Nietzsche *Gedichte / Versek* c. „kétnyelvű kötetére támaszkodva”. A tehetség három fokozatát különbözteti meg: a *tehetséges* ember él – és alkot; a *talentumnál* az arány az *alkotás* felé billen; a *génusz* viszont pusztán *azért* él, hogy alkothasson: ő maga az *alfa* és az *omega* egyszerre! Abszolút önmagában él, benne, lelkében van az Univerzum, a Kozmosz; kiválasztottsága Isten (és/vagy a gének?) általi – ez lenne az „elvele elrendelés”? *Nietzsche* bizonyára éppúgy „kiválasztott” – hangsúlyozza Koppány – mint *Szent Ágoston*, *Loyolai Szent Ignác*, avagy *Aquinoi Szent Tamás* stb. –, de míg az utóbbiak „Isten-keresők” voltak, Nietzsche Isten haláláról beszélt („a gonosz ember megölte őt!”). Csakhogy Isten – szellem, így őt megölni nem, legfeljebb megtagadni lehet. Ha nem hiszünk benne, elveszítjük kapcsolatunkat a transzcendenciával, s bezárulunk a sötét és lélektelen anyagi valóságba. Koppány *Simone Weilt* idézi: „Isten megmenti azokat, akik vágnak arra, hogy ő megmentse őket”. Neki csupán „szellemi hatalma van, amely ahhoz szükséges, hogy létezen” – minden más hatalmat „átengedett a világ hercegének és az anyagnak”. Az ember maga dönt: Isten szellemében kíván-e élni? – befogadja-e őt? Ha meghívja Istent, akkor a Szent Szellem él és működik benne, s általa hat a világra, a többi emberre is. Ha nem: úgy a Gonosznak engedelmeskedik (s aszerint él, mint III. Richárd: „Úgy döntöttem, hogy gazember leszek”). A jelenkori emberiség „Isten nélkül” él (ennyit és nem többet jelent a híres nietzschei mondás: „Isten meghalt” – valóban meghalt mindazok számára, akik a gyűlölet, az egymás elleni érdekharca, a kapzsiság, szerzésvágy fogságában élnek). Ugyanis „szeretetre csak az képes, akiben fészket rak a Szentlélek”.

Koppány Zsolt voltaképpen Nietzsche „ürügyén” mondja el mindazt, amit a hitről, az emberi természetről gondol. Alaptalan és értetlenségből fakadó rágalomnak tartja a rászórt vádat (hogy ti. ő a fasizmus eszmei előkészítője lenne); nézeteit a XX. század félreértette, a fasizmus ideológusai kisajátították, eltorzították – de erről ő maga mitsem tehet! Az eszmetörténet azóta már újraértelmezte a műveit, megtisztítva tanait a rárakódott hamis sallangoktól. Koppány értelmezésében az „Übermensch” fogalmának valós, a hitben gyökerező megfelelője is van: a Szentlélek által életre kel bennünk az Atya és a Fiú – belülről „újjászületünk”,

„Istenhez hasonlóvá” válunk. Mikor Nietzsche az ember „megistenüléséről” szól (Übermensch!), voltaképpen erről beszél. Akiben Isten lakik – az „istenember” (ahogy azt Dosztojevskij, Szolovjov, Bergyajev, a nagy orosz gondolkodók hirdették). A XX. század lélek nélküli, gonosz zsarnokai (Hitler, Sztálin és a többiek) „emberistennek” hitték magukat (ami épp ellenkezője az istenembernek!) – ők az „Isten nélküli” földi hatalom képviselői; nyomukban halál és pusztulás terem. Az „emberölők” (gyilkosok!) természetesen „sátáni” eredetűek. Nietzsche szerint „a jó a gyöngék morálja”; tehát az embernek „erős”-nek kell lennie ahhoz, hogy a túlbujánzó gonosznak ellen tudjon állni. Jézus Krisztus – Nietzsche szerint is – „erős” volt, „földöntúli ember” („übermenschlich”), aki nem engedett a kísértéseknek, nem tűrte az igazságtalanságot, a farizeusok álszentségét, s kiűzte a kufárokat a templomból. A „nietzscheánus” költő, Rákos Sándor, akivel egyik korábbi kötetében Koppány Zsolt interjút készített, úgy véli: a nagy germán gondolkodó ugyanazt hirdette, mint Jézus: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes”. „Jézus jósága nem 'langyos' jókódás, hanem egyedül Istenhez és a legmagasabb eszmékhez hű, nagyon is kemény jóság volt”. „Az 'emberfölötti' történések havasi magasságokban játszódnak, s az emberré lett Isten tanításainak és tetteinek megítélésére” nem lehet földi mértékegységet alkalmazni – azaz nem ítéltjük meg a belülről valóban „istenülni” vágyó embert a középszerűség normái szerint (erről vallanak Ady „istenülő vágyai” és Juhász Gyula három Nietzsche-verse!). Nietzsche maga is „művész” volt inkább, mint filozófus – ő is végigszenvedte a „krisztusi” sorsot. Végül elborult elmével bolyongott gyermekkorra színterein – talán vissza is tért a „gyermeki” hithez – amit az ember legmagasabb rendű állapotának tartott („hősköltevénye, a Zarathusztra tanúsága szerint). De erről már nem szól a fáma, nincsenek is ezzel kapcsolatos dokumentumok, hiszen ekkor már nem volt alkotóképessége birtokában. Az utókor pedig rosszul sáfárkodott a mérhetetlen szellemi kincsel, amit ránk hagyott.

Koppány Zsolt maga is hívő ember; a hit, az emberi élet és a művészet kapcsolata, belső összefüggései foglalkoztatják. Korábbi esszé-köteteiben (*A gondolat birodalma*, 1994; *Árnyékban a Megváltó*, 1997; *E-mailen szóla Zarathusztra?* – 2000; *Szegény Yorick a Mama csontólén*, 2001; *A hóhérság eszkalációja*, 2002; *Az öreg tölgy és vastag ága*, 2004) „hit-hiányos jelenünk” egyre sivárabb valóságáról állít fel pontos diagnózist. Az „orvoslás” útját-módját nem a társadalmi „reformok” hajszolásában látja, hanem az ember és Isten viszonyának helyreállításában. Ha mindnyájan az erkölcsi törvény szerint élnénk, ha hagynánk a Szentlelket munkálni szívünkben, ha nem a tehetségek „megfullasztásán”, hanem inkább kibontakoztatásán fáradoznánk – bizonyára jobb lenne közérzetünk, s „tökéletesebb” lenne mind egyéni, mind társadalmi életünk.

Csak hát ez a „ha...” – ez sosem teljesül. De a művészet csodálatos utópiája és a hit létbizalma mégis élénk varázsolja mint vágyképet, s kicsit ízelítőt is ad már itt a földön a menny békéjéből és tisztaságából...Koppány Zsolt ebben látja a művészet „küldetését” és saját élete értelmét.

(*Napkút Kiadó, Budapest, 2007*)